

ΚΩΣΤΑΣ Ν. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ

«ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΚΥΚΚΟΥ: ΕΙΚΩΝ ΑΝΕΣΠΕΡΟΥ ΦΩΤΟΣ»

Πανιερώτατε, Μητροπολίτα Κύκκου και Τηλλυρίας,
Σεβασμιώτατοι Μητροπολίτες Ταμασοῦ και Ὀρεινῆς και Μεσαορίας
Ἅγιοι πατέρες τῆς ἀειθαλοῦς μονῆς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Κύκκου,
Κυρίες και Κύριοι,

Μὲ ιδιαίτερη χαρὰ ἀποδέχτηκα τὴν τιμὴ νὰ συμπράξω στὴν παρουσίαση τοῦ λαμπροῦ τόμου: *Ἱερά Μονή Κύκκου: Εἰκῶν ἀνεσπερου φωτός*, [Εἰκῶν 1:Εξώφυλλο θήκης] ὁ ὁποῖος ἀπεικονίζει τὴν ἱστορία και παράδοση, τὴν ἐθνικὴ συμβολὴ και τὴ σημερινὴ ἀναγέννηση τῆς ἀειθαλοῦς μονῆς Κύκκου, ἡ ὁποία ἐπὶ δέκα σχεδὸν αἰῶνες κοσμεῖ τὴν ὀρθοδοξία και στηρίζει τὸν ἑλληνισμό τῆς Κύπρου σὲ καιροὺς χαλεποῦς, ποιμαίνει τὸ χριστεπώνυμο πλήρωμα τῆς νήσου στὴν πάτριο θρησκεία και ἐξυψώνει τὸ ἐθνικὸ φρόνημα, στηρίζοντας τὴν ἑλληνικὴ παιδεία.

Ἡ μακρὰ ἱστορία τῆς γεραρᾶς βασιλικῆς και σταυροπηγιακῆς μονῆς Κύκκου χάνεται μέσα στὸν χρόνο και τὴ λήθη τὴν ὁποία οἱ δυσκολίες τῶν καιρῶν ἐδημιούργησαν στὴ μεγαλόνησο, ἡ ὁποία, ὡς προκεχωρημένο φυλάκιο τοῦ ἑλληνισμοῦ και τῆς ὀρθοδοξίας στὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο, ἀπετέλεσε κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν αἰῶνες και μέχρι τὴν σήμερον στόχο τῆς ἰσλαμικῆς και δυτικῆς βουλιμίας. Ἐτσι, ἡ ἴδρωση τῆς μονῆς μὲ τὴ χορηγία τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ στὰ τέλη τοῦ 11ου αἰ. και οἱ πρῶτοι αἰῶνες τῆς ὑπαρξῆς της στηρίζονται σὲ μεταγενέστερες ἢ περιστασιακὲς πηγές, καθὼς και στὴ ζῶσα παράδοση.

Ἡ ἱστορία αὐτὴ ἀποδίδεται ἐν συντομία ὡς ἀκολουθῶς: Ὁ βυζαντινὸς διοικητὴς τῆς νήσου Μανουὴλ Βουτουμίτης, ὁ ὁποῖος κατέστειλε τὴν ἐπανάσταση τοῦ Ραψομάτη στὴν Κύπρο περὶ τὸ 1092, μετεχειρίσθη σκαιῶς τὸν ἀναχωρητὴ Ἡσαΐα και περιέπεσε σὲ σοβαρὴ ἀσθένεια ἀπὸ τὴν ὁποία τὸν ἐθεραπευσε ὁ μοναχός. Ὡς ἀντάλλαγμα ὁ

Βουτουμίτης ανέλαβε να ικανοποιήσει το αίτημα του όσιου για μεταφορά στη νήσο από την βασιλίδα τών πόλεων τής εικόνας τής Θεοτόκου Ἐλεούσης, μιᾶς ἐκ τών τριῶν αἱ ὁποῖαι ἀπεδίδοντο στὸν εὐαγγελιστὴ Λουκά. [Εἰκὼν 2: Αἴτηση τής εικόνας] Τοῦτο θὰ ἐπιτευχθεῖ μετὰ καὶ τὴν ἀποθεραπεία τής θυγατέρας τοῦ αὐτοκράτορος ἀπὸ τὸν μοναχὸ Ἡσαΐα, ὁ ὁποῖος μετέβη στην Κωνσταντινούπολη γιὰ τὴ μεταφορὰ τής εικόνας. Ἡ εἰκὼν θὰ ἀποσταλεῖ ἀπὸ τὸν Ἀλέξιο Κομνηνὸ μαζὶ μὲ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα γιὰ τὴν οἰκοδόμησι τής βασιλικῆς μονῆς τής Θεοτόκου εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κύκκου. [Εἰκὼν 3: Ἀφιξη εικόνας] Ἡ πυρκαγιά, ὅμως, τοῦ 1365, ἡ ὁποία ἀπετέφρωσε τὴ μονή, σωζομένης τής θαυματουργῆς εικόνας, ἐξήλειψε καὶ τὸ χρυσόβουλλο, τὸ τυπικὸ καὶ τὸ ἀρχεῖο τής μονῆς. Ἐτσι τὴ Διήγησι τής μεταφορᾶς τής θαυματουργοῦ εικόνας καὶ τής ιδρύσεως τής μονῆς κατέγραψε ἀνώνυμος ὀλιγογράμματος μοναχὸς σύμφωνα μὲ ταῖν ἀπὸ μνήμης ἀφήγησι τοῦ γέροντος Γρηγορίου τὸ ἔτος 1421/22.¹ Τὸ περιεχόμενον αὐτὸ τής Διηγῆσεως περιέλαβε στὸ κείμενον τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Ὁ Λεόντιος Μαχαιρᾶς μία γενεὰ ἀργότερα.²

Αὐτὴ ἡ χειρόγραφη Διήγησις, ἡ ὁποία σώζεται σὲ πέντε τουλάχιστον χειρόγραφα, ἀπετέλεσε τὸν πυρῆνα τής ἱστορίας τὴν ὁποία ἀφηγοῦντο στοὺς προσκυνητὲς τής θαυματουργοῦ εικόνας οἱ πατέρες τής μονῆς μέχρι τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος.³ [Εἰκὼν 4: Διήγησι Vat. Gr. 2313] Τότε κατέφθασε στὴν Κύπρο ὁ μεγάλος λόγιος, Ἐφραίμ ὁ Ἀθηναῖος, ὁ ὁποῖος συνέδεσε τὸ ὄνομά του μὲ τὴν πνευματικὴ ἀναβάθμιση τής νήσου καὶ τής μονῆς Κύκκου, στὴ νεοσυσταθεῖσα σχολὴ τής ὁποίας ἐδίδαξε καὶ ἀνέδειξε ἄξιους μαθητὲς.⁴ Ὁ Ἐφραίμ, μετὰ ἀπὸ παράκλησι τών πατέρων, θὰ ἀποσκυβαλίσει τὴ μυθολογία τής Διηγῆσεως καὶ θὰ ἐτοιμάσει τὴν πρώτη ἔντυπη Περιγραφή τής μονῆς καὶ τής θαυματουργοῦ εικόνας τοῦ Κύκκου, ἡ ὁποία θὰ τυπωθεῖ στὴ Βενετία ὑπὸ μορφή Προσκυνηταρίου τὸ 1751.⁵ [Εἰκ. 5: Ἐξώφυλλο Περιγραφῆς Ἐφραίμ 1751]

Ἡ μονὴ θὰ ἐπανεκδώσει ἄλλες τρεῖς φορές (1782, 1817 καὶ 1819) μὲ συμπληρώσεις τὴν *Περιγραφή* τοῦ Ἐφραΐμ, ἡ ὁποία θα μεταγλωττισθεῖ καὶ στὰ καραμανλίδικα πρὸς χάριν τῶν τουρκοφώνων χριστιανῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.⁶ [Εἰκ. 6: Ἡ *Περιγραφή* στὰ Καραμανλίδικα, Βενετία 1816] Θὰ προχωρήσει ἀκόμη καὶ σὲ ἐκτυπώσεις σὲ χάρτινες εἰκόνες τόσο τῆς ἴδιας τῆς μονῆς [Εἰκ. 7: Ἐπιζωγραφισμένη Χάρτινη εἰκόνα τῆς μονῆς Κύκκου, ἔργο τοῦ Μιχαὴλ Αποστόλη, Βενετία, 1778] ὅσο κυρίως τῆς θαυματουργοῦ εἰκόνας τῆς Θεοτόκου,⁷ [Εἰκ. 8: Ἐπιζωγραφισμένη Χάλκογραφία τῆς Θεοτόκου Ἐλεούσης τοῦ Κύκκου, ἔργο Ἰ. Γ. Πλατύ, Αθήνα, 1851] ποὺ θὰ προσφέρονται ὡς εὐλογία στοὺς πολυπληθεῖς προσκυνητές, οἱ ὁποῖοι καὶ θὰ μεταφέρουν στὰ πέρατα τοῦ κόσμου, μέχρι τὴ Μολδοβλαχία καὶ τὴ μακρινὴ Ρωσία, τὴ φήμη τῆς θαυματουργοῦ εἰκόνας καὶ τοῦ τύπου τῆς Κυκκώτισσας.⁸ [Εἰκ. 9: Ρωσικὴ εἰκόνα τῆς Κυκκώτισσας, ἔτους 1668, ἔργο τοῦ Pimin Feodorof (=Simon Ushakov), Μόσχα, Κρατικὴ Πινακοθήκη Τρετιάκοφ]

Ἡ φήμη αὐτὴ θὰ διευκολύνει τὴν ἴδρυση μετοχίων τῆς Θεοτόκου Κυκκώτισης σὲ πολλὲς χῶρες, τὰ ὁποῖα θὰ συνεισφέρουν μὲ τὴ σειρά τους στὴν εὐημερία τῆς τροφοῦ μονῆς καὶ τὴν ἐξύψωση τοῦ κύρους της σὲ ὁλόκληρο τὸν ὀρθόδοξο κόσμο.⁹

Πολλοὶ περιηγητὲς θὰ τὴν ἐπισκεφθοῦν καὶ θὰ μᾶς ἀφήσουν σχέδια καὶ ἀναφορὲς γιὰ τὴ μονὴ στὰ δύσκολα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας.¹⁰

Οἱ πολιτικο-κοινωνικὲς συνθήκες θὰ βελτιωθοῦν μὲ τὴν ἄφιξη τῶν Ἄγγλων στὴν Κύπρο τὸ 1878 [Εἰκ. 10: Ὑψωση τῆς Ἀγγλικῆς σημαίας στὸ Μετόχι τοῦ Ἁγίου Προκοπίου] καὶ θὰ ἀλλάξουν ἄρδην μετὰ τὸ πέρασ τοῦ μεγάλου πολέμου.¹¹ Τότε οἱ πατέρες τοῦ Κύκκου, ὑπὸ τὸν πεφωτισμένο καὶ διορατικὸ ἡγούμενο Χρυσόστομο, [Εἰκ. 11: Ὁ ἡγ. Χρυσόστομος συλλαμβάνεται ὑπὸ τῶν Ἀγγλων] θὰ ἐπιδιώξουν νὰ δώσουν μία νέα ἱστορία τῆς μονῆς, ἡ ὁποία θὰ ἀνταποκρινόταν στὸ νέο πνεῦμα καὶ τὶς κοινωνικὲς καὶ ἄλλες δραστηριότητές της στὸ ἀστικὸ περιβάλλον τῆς Λευκωσίας καὶ τοῦ

Μετοχίου του Αγίου Προκοπίου, το οποίο σταδιακά μετετράπη στο διοικητικό της κέντρο. [Εικ. 12: Το Μετόχι Αγίου Προκοπίου] Κύπριοι έρευνητές ανέλαβαν να εκδώσουν και να σχολιάσουν την αρχαία *Διήγησι* της θαυματουργού εικόνας,¹² ενώ η γενναιόδωρη μονή προέβαινε στην οικοδόμηση και συντήρηση ιερατικής σχολής προς επιμόρφωση του κατωτέρου κλήρου και άμέσως μετά την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας το 1960 στην οικοδόμηση δύο σχολείων μέσης εκπαιδευσεως στον ευρύτερο ιδιόκτητο χώρο του Μετοχίου της Λευκωσίας.¹³

Μετά από δύο αιώνες επέστη ο χρόνος της αντικαταστάσεως της σπουδαίας *Περιγραφής* του Έφραϊμ με ένα νέο *Προσκυνητάριο*, όπου έμελλε να αποτυπωθούν από τον ίδιο τον ήγούμενο Χρυσόστομο τόσο η μακρά ιστορία της μονής και της αγίας εικόνας, [Εικ. 13: Ο τίτλος του 1969] όσο και οι νέες δράσεις της μονής στη νεοσύστατη Κυπριακή πολιτεία, τὰ ήνία της οποίας ανέλαβε ο προλογίζων το έργο Κυκκώτης Αρχιεπίσκοπος και έθνάρχης Μακάριος.¹⁴ [Εικ. 14: Ο Έθνάρχης Μακάριος]

Η Τουρκική εισβολή του 1974 και η στρατιωτική κατοχή της βόρειας Κύπρου από λαό αλλότριο επέβαλε νέους ρόλους και ευθύνες για τη γεραρά μονή Κύκκου, ή οποία μετά την έξισορρόπηση τών δεινών της κατοχής και της επανόδου στη νήσο μιᾶς άνεκτής οικονομικής ευημερίας, υπό την καθοδήγηση ενός εκ τών πλέον πεφωτισμένων προηγούμενων εις την λαύρα της Θεομήτορος της *Κυκκωτίσης*, του Νικηφόρου Β' –ό οποίος από το 2004 άνεδείχθη και σε ποιμένα Κύκκου και Τηλλυρίας–, [Εικ. 15: Νικηφόρος Β' Κύκκου και Τηλλυρίας] έστράφη σε νέες πνευματικές κατά το πλεϊστον δράσεις. Έτσι, το 1986 ιδρύθηκε σε αναπαλαιωμένα κτήρια της μονής Αρχαγγέλου το Κέντρο Μελετών της ιερᾶς μονής Κύκκου, όπου άπασχολούνται μία πλειάδα έρευνητῶν. Στόν χώρο ιδρύθηκε μεγάλη έξειδικευμένη βιβλιοθήκη, και άκολουθως το Πολιτιστικό Ίδρυμα Αρχάγγελος, στο οποίο και ένσωματώθηκαν τὰ έργαστήρια συντηρήσεως εικόνων, μετάλλου και χάρτου και οικοδομήθηκε νέα λαμπρή αίθουσα

τελετῶν γιὰ τὴ φιλοξενία ἐπιστημονικῶν Συνεδρίων καὶ ἄλλων ἐκδηλώσεων. Ἡ ἴδια ἢ γεραρὰ μονὴ ὑπέστη μίαν ριζικὴ ἀνακαίνιση καὶ ἀναπαλαίωση, τὸ καθολικὸ καὶ οἱ λοιποὶ χῶροι ὑπεδέχθησαν τοιχογραφίες καὶ λαμπρὰ ψηφιδωτά, [Εἰκ. 16: Ἡ ἀδελφότητα Κύκκου τὸ 1988] ἐνῶ στὸν χῶρο τῆς μονῆς οἰκοδομήθηκε τὸ λαμπρὸ μουσεῖο, ὅπου ὁ ἐπισκέπτης προσκυνητῆς παρακολουθεῖ μέσα ἀπὸ τὰ ἐκθέματα τὴ μακρὰ πορεία καὶ ἱστορία τῆς μονῆς.

Αὐτὴ τὴ νέα πραγματικότητα καὶ τὶς πνευματικὲς δραστηριότητες τῆς ἡγέτιδος ἐπὶ αἰῶνες μονῆς τῆς νήσου, ἢ ὁποῖα διαφυλάττει ὡς κόρη τὸν ὀφθαλμοῦ τὴν θαυματουργὸ καὶ πολυτελῶς κεκαλυμμένην καὶ ἀθέατον εἰκόνα τῆς Θεοτόκου Ἐλεούσης, [Εἰκ. 17: Ἡ θαυματουργὸς εἰκόνα] φιλοδοξεῖ νὰ καλύψει τὸ νέο πολυτελὲς Προσκυνητᾶριο τῆς ἱερᾶς μονῆς Κύκκου,¹⁵ τὸ ἱστορικὸ καὶ φιλολογικὸ τμῆμα τοῦ ὁποῖου θὰ σᾶς παρουσιάσω ἐπιτροχάδην στὰ ἐπόμενα λίγα λεπτά.

Στὴ λαμπρὴ καὶ πολυτελῆ αὐτὴ ἔκδοση συμμετέχουν μὲ κείμενά τους 17 ἐρευνητὲς καὶ συνεργάτες τοῦ Κέντρου Μελετῶν τῆς μονῆς Κύκκου, οἱ ὁποῖοι ἀπευθύνονται στὸ εὐρὺ μορφωμένο κοινό.

Τὸ κεφάλαιο: «Ἱερὰ Μονὴ Κύκκου ἀπὸ τὴν ἴδρυσή της ἕως τὸ τέλος τῆς Λατινοκρατίας (τέλη 11ου αἰ. -1571)», (σσ. 17-23) πραγματεύεται ὁ Δρ Μιχάλης Ν. Μιχαήλ, ὁ ὁποῖος δίδει μίαν σύντομη ἀναφορὰ στὴν ἴδρυση τῆς μονῆς ἀπὸ τὸν Ἀλέξιο Α' Κομνηνὸ στὰ τέλη τοῦ 11ου αἰ. καὶ τὴ μεταφορὰ στὴ νῆσο τῆς ἀποδιδόμενης στὸν εὐαγγελιστὴ Λουκᾶ θαυματουργοῦ εἰκόνας τῆς βρεφοκρατούσης Θεοτόκου Ἐλεούσης, καθὼς καὶ τῆς ἱστορίας τῆς μονῆς κατὰ τὰ χρόνια τῆς Λατινοκρατίας (1191-1571).

Τὴν ἱστορία τῆς ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐξετάζει μὲ γοργό, ἔγκυρο καὶ πλήρως ἐνημερωμένο τρόπο ὁ Δρ Ἀνδρέας Ν. Μιτσιδῆς (σσ. 25-31).

Σύντομη, γοργή και ένημερωμένη είναι ή μελέτη τής Ιερᾶς Μονῆς Κύκκου κατά τήν Αγγλοκρατία (1878-1960) τοῦ Δρος Θεοχάρη Σταυρίδη, (σσ. 33-41) ή όποία συνοδεύεται ἀπό φωτογραφικό ὑλικό τής έποχῆς.

Συνοπτικό και με χρήσιμες πληροφορίες για πολλά ἀπό τὰ έκατόν και πλέον χειρόγραφα τής μονῆς –τῆς πλουσιότερης μοναστηριακῆς συλλογῆς τής νήσου– [Εικ. 18: Χειρόγραφο ειλητάριο τοῦ 14ου αἰ.] είναι τὸ κείμενο τοῦ κ. Ανδρέα Γιακόβλεβιτς, (σσ. 161-169) ὁ όποῖος ἐξετάζει τούς χειρόγραφους κώδικες τής μονῆς.

Τὰ Ἑλληνικά Ἐγγραφα τοῦ Ἀρχείου τής Ιερᾶς Μονῆς Κύκκου παρουσιάζει με γνώση και εὐρύτητα ὁ κ. Στυλιανὸς Περδίκης (σσ. 171-185). [Εικ. 19: Ἐγγραφο τοῦ 1713, τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Ἰακώβου, με τὸ όποῖο πωλεῖ τῆ Μονή Ἀρχαγγέλου στήν Μονή Κύκκου] Τὸ πολύτιμο αὐτὸ ὑλικό διασώθηκε σὲ μεγάλο βαθμὸ και παρὰ τὶς τέσσερεις καταστροφικὲς πυρκαγιὲς οἱ όποῖες κατέκαυσαν τῆ μονή, και ή συνεχιζόμενη ἔκδοσή του προσφέρει σημαντικὰ στοιχεῖα ὄχι μόνο για τήν τοπική ἱστορία, τὶς οικονομικὲς και ἄλλες δραστηριότητες τής μονῆς, ἀλλὰ καταδεικνύει τὸν σημαίνοντα ρόλο τής μονῆς Κύκκου σὲ ὀλόκληρο τὸν ὀρθόδοξο κόσμο στὰ δῖσεκτα χρόνια τής Τουρκοκρατίας.¹⁶ Τὸ ὑλικό διανθίζεται ἀπό προσεγμμένες φωτογραφίες ἀπό τὸ ἀρχαιότερο σωζόμενο ἔγγραφο τοῦ 1619, μέχρι τήν ἐπιστολή τοῦ ἔθνομάρτυρος Κυπριανοῦ πρὸς τούς πατέρες τής μονῆς τοῦ 1812. [Εικ. 20: Ἡ ἐπιστολή τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ]

Ὁ ἐξειδικευμένος στήν Ὄθωμανική Παλαιογραφία καθηγητής, κ. Ἰωάννης Θεοχαρίδης, παρουσιάζει με γοργὸ και καταληπτὸ τρόπο τὰ 1464 Ὄθωμανικά ἔγγραφα τής μονῆς, (σσ. 187-195) [Εικ. 21: Ἐγγραφο τοῦ διοικητῆ Κύπρου Μεχμέτ Πασᾶ τοῦ 1572 για νὰ ἀποδοθοῦν στήν Μονή Κύκκου τὰ ἀρπαγέντα κτήματα πὸς τῆς ἀνήκαν] τὰ όποῖα περιλαμβάνουν πολύτιμα ὀθωμανικά φερμάνια, προκληθέντα ἀπό παρεμβάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Πατριαρχῶν ὕστερα ἀπό αἰτήματα τῶν πατέρων τής σταυροπηγιακῆς μονῆς Κύκκου, καθὼς και ἄλλα ποικίλου περιεχομένου, τὰ όποῖα και

ἐξέδωσε ὁ ἴδιος σὲ ἑπτὰ ὀγκώδεις τόμους.¹⁷ Τὰ Ὀθωμανικὰ αὐτὰ ἔγγραφα ποὺ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸ 1572 ἕως τὸ 1912, «ἀποτελοῦν σημαντικὴ πρωτογενῆ ἱστορικὴ πηγὴ, τεκμηριώνουν ἀνεξερεύνητες πτυχὲς τῆς οἰκονομικῆς πρωτίστως ζωῆς καὶ προσφέρουν πλούσιες καὶ ἄγνωστες ... πληροφορίες ὄχι μόνον γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Μονῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν ἱστορία τῆς Κύπρου γενικότερα».¹⁸

Ὁ κ. Χαράλαμπος Στρόππος, Διευθυντὴς τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Κέντρου Μελετῶν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου, παρουσιάζει τὴν ἐξειδικευμένη καὶ διαρκῶς ἐμπλουτιζόμενη βιβλιοθήκη τοῦ Κέντρου, (σσ. 197-203) ἢ ὅποια ἔχει ὑπερβεῖ τοὺς 40.000 τόμους, περιλαμβανομένων καὶ παλαιῶν καὶ σπάνιων ἐκδόσεων, [Εἰκ. 22: *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*] ὅπως ἡ βίβλος *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς* τοῦ Θεοφίλου Κορυθαλλέως, νῦν τὸ πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα, σπουδῆ μὲν καὶ δαπάνη τοῦ Πανιερωτάτου μητροπολίτου Πάφου Παναρέτου, ἐπιστασία δὲ Κυπριανοῦ Ἀρχιμανδρίτου Κυπρίου, Βενετία 1780.

Ἡ Βιβλιοθήκη εἶναι ἠλεκτρονικὰ συνδεδεμένη μὲ τὴν πλούσια βιβλιοθήκη τῆς ἱερᾶς μονῆς Κύκκου, ἢ ὅποια διαθέτει πέραν τῶν 20,000 τόμων, περιλαμβανομένων καὶ 3,500 περίπου δειγμάτων τῆς ἑλληνικῆς τυπογραφίας, 120 ἑλληνικῶν χειρογράφων καὶ πέραν τῶν 2,500 λυτῶν ἐγγράφων στὴν ἑλληνικὴ καὶ τουρκικὴ.

Τέλος, τὸ Κέντρον Θησαυροῦ τῆς Κυπριακῆς Ἑλληνικῆς, τὸ ὁποῖο στέγάζεται σὲ περίβλεπτον ξυλίνην οἰκίαν [Εἰκ. 23: Κέντρο Θησαυροῦ τῆς Κυπριακῆς ἑλληνικῆς γλώσσης] στὸν χῶρον τοῦ Ἀρχαγγέλου, παρουσιάζει ὁ χαλκέντερος γλωσσολόγος, κ. Μενέλαος Ν. Χριστοδούλου, (σσ. 255-257) ὁ ὁποῖος ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν συγκεντρώνει ἠλεκτρονικὰ ὅλο τὸ ἀναγκαῖο ὕλικό, τὸ ὁποῖο καὶ ἀναμένεται νὰ ἀποδώσει τὸ *Ἱστορικό, Τοπωνυμικὸ καὶ Ὀνομαστικὸ Λεξικὸ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας τῆς Κύπρου*.

Ἀκόμη καὶ ἐάν τις μωμοσκόπος –πόρρω γέ μοι– ἐπεθύμει τὸ ἔργον εἰς τὸ πολυτονικὸν σύστημα, εἴ τις ἕτερος ἕνα εἰδικὸν κεφάλαιον διὰ τὴν

θαυματουργόν εικόνα καὶ τὰς *Διήγησεις* τῆς, τὸ συνολικὸν ἀποτέλεσμα εἶναι λαμπρὸν καὶ ὁ ἔπαινος ἀποδοθείτω στοὺς συντελεστὲς τοῦ μεγάλου ἐγχειρήματος. Πρωτίστως, ὅμως, στοὺς πατέρες τῆς μονῆς καὶ τὸν Πανιερώτατον μητροπολίτην Κύκκου καὶ Τηλλυρίας, οἱ ὅποιοι συντηροῦν τὴ μεγάλη πνευματικὴ παράδοση τῆς ἀειθαλοῦς μονῆς καὶ τὸ ἀνέσπερον φῶς τῆς θαυματουργοῦ εἰκόνας τῆς Θεοτόκου Κυκκωτίσης.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Γιὰ τὴ *Διήγησι*, τὴ χειρόγραφη παράδοση καὶ τὴν ἔκδοσι τῶν σωζομένων μεταγενεστέρων παραλλαγῶν τῆς τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰ. βλ. τώρα Κώστας Ν. Κωνσταντινίδης, *Ἡ Διήγησις τῆς θαυματουργῆς εἰκόνας τῆς Θεοτόκου Ἐλεούσας τοῦ Κύκκου κατὰ τὸν ἑλληνικὸν κώδικα 2313 τοῦ Βατικανοῦ*, (Πηγὲς τῆς ἱστορίας τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου, IV), Λευκωσία, 2002, βλ. ἰδ. σσ. 14-16, 18-20, 27-49 καὶ τὴν ἔκδοσι καὶ σχολιασμὸ τῶν τεσσάρων παραλλαγῶν αὐτόθι, σσ. 91-240. Γιὰ τὸ κείμενο μιᾶς πέμπτῆς παραλλαγῆς τῆς *Διήγησεως* τοῦ ἔτους 1740, βλ. Αθ. Παπαγεωργίου, «Μία ἀνέκδοτη *Διήγησις* γιὰ τὶς εἰκόνες ποὺ ζωγράφησε, κατὰ τὴν παράδοσι, ὁ Ἀπόστολος Λουκάς καὶ τὴν ἴδρυσή τῆς μονῆς Κύκκου», *Ἐπετηρίδα Κέντρον Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου* 6 (2004), 9-60 (κεῖμενο σσ. 20-45).

² Βλ. *Leontios Makhairas, Recital concerning the Sweet Land of Cyprus entitled 'Chronicle'*, edited with a Translation and Notes by R. M. Dawkins, τόμ. I-II, Ὁξφόρδη, 1932, I, § 37, σσ. 36.20-38.3. Οἱ προσθήκες τοῦ κώδικα τῆς Ὁξφόρδης τοῦ *Χρονικοῦ* τοῦ Μαχαιρᾶ (i.e. Oxford, Selden, Supra 14) ἀναπαράγονται ἀπὸ τὸν Κωνσταντινίδη, *Διήγησις*, ὁ.π., σσ. 20-21.

³ Μὲ χρονολογικὴ σειρὰ τὰ χειρόγραφα αὐτὰ εἶναι: α) κῶδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 176 (366), τοῦ ἔτους 1614, β) κῶδ. *Vaticanus Graecus* 2313, τοῦ ἔτους 1661, γ) κῶδ. Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, Παναγίου Τάφου 328, τοῦ ἔτους 1695, δ) κῶδιξ Μονῆς Κύκκου, Μουσεῖον P 12, (*olim* Παπασταύρου Παπαγαθαγγέλου), τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰ. ε) κῶδιξ Μητροπόλεως Κιτίου (λανθάνει σήμερον) τοῦ ἔτους 1740.

⁴ Γιὰ τὸν Ἐφραῖμ Αθηναῖο βλ. τώρα Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, *Κυπριακὴ Λογισοσύνη 1571-1878*, (Κέντρο Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν, Πηγὲς καὶ Μελέτες τῆς Κυπριακῆς Ἱστορίας, XLIII), Λευκωσία, 2002, σσ. 135-139, ὅπου καὶ ἄλλη βιβλιογραφία.

⁵ Ἡ Περιγραφή τῆς σεβασμίας καὶ βασιλικῆς μονῆς τοῦ Κύκκου, ἥτοι *Διήγησις περὶ τῆς ἐν Κύπρῳ ἀποκομίσεως τῆς θαυματουργοῦ ἁγίας εἰκόνας τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς λεγομένης Κυκκιοτίσεως*, νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα, σπουδῆ μὲν καὶ προτροπῇ τῶν ἐν τῇ αὐτῇ μονῇ πατέρων καὶ γερόντων τῆς συνάξεως, εἰς εὐεργεσίαν δὲ καὶ ὠφέλειαν τῶν Ὀρθοδόξων χριστιανῶν, Ἐνετίησιν, 1751 (παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Βόρτολι). Προσεκτικὴ ἀναπαραγωγή τῆς Περιγραφῆς βλ. τώρα Κωνσταντινίδης, *Διήγησις*, ὁ.π., σσ. 243-279.

⁶ Γιὰ τὶς ἐπανεκδόσεις μὲ προσθήκες τῆς Περιγραφῆς τοῦ Ἐφραῖμ τῶν ἐτῶν 1782, 1817, 1819, ποὺ ἔγιναν στὴ Βενετία μὲ τὴ φροντίδα καὶ δαπάνη τῆς μονῆς Κύκκου, ἀλλὰ καὶ τὶς ἄλλες ποὺ ἀκολούθησαν τῶν ἐτῶν 1904 (Ἀθήνα), 1928 (Κάϊρο) καὶ 1951 (Λευκωσία), βλ. Κωνσταντινίδης, *Διήγησις*, ὁ.π., σσ. 57-60, ὅπου καὶ ὅλη ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Πρόσφατα ἀναπαρήχθησαν οἱ ἐπανεκδόσεις τῆς Περιγραφῆς ἀπὸ τὸ Κέντρο Μελετῶν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου, μὲ εἰσαγωγή καὶ ἐπιμέλεια τῶν Ἰ. Θεοχαρίδη καὶ Κ.

Κοκκινόφτα, Λευκωσία, 2010. Ήγιναν επίσης τρεις εκδόσεις της Περιγραφής του Έφραιμ στα караμανλίδικα, τὸ 1753 (Βόρτολις), τὸ 1782 (Γλυκίης) καὶ τὸ 1816 (ἐκυκλοφόρησε τὸ 1817) (Γλυκίης).

⁷ Για τὶς χαλκογραφίες καὶ μονόφυλλα τῆς μονῆς Κύκκου καὶ τῆς θαυματουργοῦ εἰκόνας βλ. Ντόρη Παπαστράτου, *Χάρτινες Εἰκόνες, Ὁρθόδοξα Θρησκευτικὰ Χαρακτικά, 1665-1899*, τόμ. Α'-Β', Αθήνα, 1986, τ. Β', ἀρ. 539-543, σσ. 504-509 καὶ 589. Βλ. ἐπίσης Στ. Κ. Περδίκης, «Ἡ περιγραφή τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου σὲ μία χαλκογραφία τοῦ 1778», *Ἐπετηρίδα Κέντρου Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου* 1 (1990), 31-50 (μὲ 17 πίνακες). Πρβλ. Κωνσταντινίδης, *Διήγησις*, σσ. 70-73. Βλ. τώρα *Ἱερὰ Μοῆ Κύκκου: Εἰκὼν ἀνεσπέρου φωτός*, Αθήνα, 2010, σσ. 384-385.

⁸ Βλ. Α. Litov and Galina Sidorenko, *The miraculous image. The Icons of Our Lady in the Tretyakov Gallery*, Μόσχα, 1999, ἀρ. 26, σ. 56 καὶ εἰκόνα 57. Βλ. καὶ Annemarie Weyl Carr, «Reflections on the Life of an Icon: The Eleousa of Kykkos», *Ἐπετηρίδα Κέντρου Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου* 6 (2004), (103-124), σ. 120 καὶ σημ. 62.

⁹ Για τὰ μετόχια τῆς μονῆς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς Κύπρου βλ. Ἡγουμένου Κύκκου Χρυσοστόμου, *Ἡ Ἱερὰ Βασιλικὴ καὶ Σταυροπηγιακὴ Μοῆ τοῦ Κύκκου, Πρόλογος ὑπὸ τῆς Αὐτοῦ Μακαριότητος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Νέας Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Κύπρου Μακαρίου Γ'*, Κύπρος 1969, σσ. 98-109. Βλ. καὶ Ἀρχιμανδρίτου Ἀθανασίου Κυκκώτου, *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα τοῦ ἐν Γεωργία Μετοχίου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου*, (Ἀρχεῖον Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου, ΙΙΙ), Λευκωσία, 1998. Βλ. τώρα Μακαρίου Τηλλυρίδη, Μητροπολίτη Κένυας, «Τὰ Μετόχια τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου», *Ἱερὰ Μοῆ Κύκκου: Εἰκὼν ἀνεσπέρου φωτός, ὁ.π.*, σσ. 235-247.

¹⁰ Βλ. Σ. Σωφρονίου, «Ξένοι ἐπισκέπτες στὴ Μοῆ Κύκκου», *Ἱερὰ Μοῆ Κύκκου: Εἰκὼν ἀνεσπέρου φωτός, ὁ.π.*, σσ. 219-233. Βλ. καὶ Κωνσταντινίδης, *Διήγησις, ὁ.π.*, σσ. 23-24.

¹¹ Βλ. Ἡγουμένου Κύκκου Χρυσοστόμου, *Ἡ Ἱερὰ Βασιλικὴ καὶ Σταυροπηγιακὴ Μοῆ Κύκκου, ὁ.π.*, σσ. 113-114. Βλ. ἐπίσης Θ. Σταυρίδης, «Ἡ Ἱερὰ Μοῆ Κύκκου κατὰ τὴν Ἀγγλοκρατία», *Ἱερὰ Μοῆ Κύκκου: Εἰκὼν ἀνεσπέρου φωτός, ὁ.π.*, σσ. 33-41. Κ. Κοκκινόφτας, *Ἡ Ἱερὰ Μοῆ Κύκκου στὸν Κυπριακὸ τύπο (1878-1899)*, Λευκωσία, 2000. Τοῦ ἰδίου, *Ἡ Ἱερὰ Μοῆ Κύκκου στὸν Κυπριακὸ τύπο (1899-1911)*, Λευκωσία, 2002. Τοῦ ἰδίου, *Ἡ Ἱερὰ Μοῆ Κύκκου στὸν Κυπριακὸ τύπο (1912-1920)*, Λευκωσία, 2004. Τοῦ ἰδίου, *Ἡ Ἱερὰ Μοῆ Κύκκου στὸν Κυπριακὸ τύπο (1921-1931)*, Λευκωσία, 2006. Ν. Χριστοδούλου, *Ἡ Ἱερὰ Μοῆ Κύκκου στὰ Ἀγγλικὰ Ἀρχεῖα (1878-1931)*, Λευκωσία, 2000. Θ. Σταυρίδης, *Ἡ Ἱερὰ Μοῆ Κύκκου στὰ Βρετανικὰ Ἀποικιακὰ Ἀρχεῖα, 1930-1939*, Λευκωσία, 2000, Τοῦ ἰδίου, *Ἡ Ἱερὰ Μοῆ Κύκκου στὰ Βρετανικὰ Ἀποικιακὰ Ἀρχεῖα, 1940-1949*, Λευκωσία, 2004.

¹² Κ. Σπυριδάκι, «Ἡ Περιγραφή τῆς μονῆς Κύκκου ἐπὶ τῆ βάσει ἀνεκδότου χειρογράφου», *Κυπριακαὶ Σπουδαί* 13 (1949), 1-28 (κεῖμενο 19-28). Κ. Χατζηψάλτης, «Τὸ ἀνέκδοτο κείμενο τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ κώδικος 176 (366). Παραδόσεις καὶ ἱστορία τῆς μονῆς Κύκκου», *Κυπριακαὶ Σπουδαί* 14 (1950), 34-69 (κεῖμενο 49-69).

¹³ Βλ. Θ. Σταυρίδη, «Ἡ Ἱερὰ Μοῆ Κύκκου καὶ ἡ μόρφωση τοῦ Κυπριακοῦ κλήρου κατὰ τὴν Τουρκοκρατία καὶ τὴν Ἀγγλοκρατία», *Ἐπετηρίδα Κέντρου Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου* 5 (2001), 69-85. Ν. Χριστοδούλου, «Ἡ προσφορὰ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου στὴν παιδεία τὴν περίοδο τῆς Ἀγγλοκρατίας», *Ἐπετηρίδα Κέντρου Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου* 3 (1996), 295-306. Βλ. τώρα Στ. Σ. Φωτίου, «Ἡ προσφορὰ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου στὴν κυπριακὴ ἐκπαίδευση», *Ἱερὰ Μοῆ Κύκκου: Εἰκὼν ἀνεσπέρου φωτός, ὁ.π.*, σσ. 287-296.

¹⁴ Ἡγουμένου Κύκκου Χρυσοστόμου, *Ἡ Ἱερὰ Βασιλικὴ καὶ Σταυροπηγιακὴ Μοῆ τοῦ Κύκκου, Πρόλογος ὑπὸ τῆς Αὐτοῦ Μακαριότητος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Νέας Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Κύπρου Μακαρίου Γ'*, Κύπρος 1969, σσ. 98-109.

¹⁵ Τὸ Β' Μέρος τοῦ τόμου *Ἱερὰ Μοῆ Κύκκου: Εἰκὼν ἀνεσπέρου φωτός*, Αθήνα, 2010, σσ. 299-503, μὲ εἰσαγωγικὸ σημείωμα ἀπὸ τὸν Διευθυντὴ του Στ. Κ. Περδίκη, εἶναι ἀφιερωμένο στὸ λαμπρὸ Μουσεῖο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου. Ὁ ἴδιος καταγράφει τὸ

συνοδευτικό κείμενο τῶν ἀναπαραγομένων στὸν τόμο ἐκθεμάτων. Βλ. ἐπίσης Στ. Κ. Περδίκη, *Ὁδηγὸς ἐπισκεπτῶν Μουσείου Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου (Μουσεῖο Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου)*, Λευκωσία, 1999.

¹⁶ Βλ. καὶ Στ. Κ. Περδίκη, *Δικαιοπρακτικὰ ἔγγραφα Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου (1619-1839)*, τόμ. Α'-Β', Λευκωσία, 1998, 2000.

¹⁷ Γιὰ περιγραφὲς καὶ ἐκδόσεις τῶν Ὀθωμανικῶν ἔγγράφων τῆς μονῆς Κύκκου βλ. Π. Χιδίρογλου, *Ὀθωμανικὰ ἔγγραφα τῆς ἐν Κύπρῳ μονῆς Κύκκου*, (Κέντρον Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν, Πηγαὶ καὶ Μελέται τῆς Κυπριακῆς Ἱστορίας, V), Λευκωσία, 1973. Ἰ. Π. Θεοχαρίδης, *Ὀθωμανικὰ ἔγγραφα*, τόμοι Α'-Ε', (Ἀρχεῖο Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου, Ι), Λευκωσία, 1993. Τοῦ ἰδίου, *Ὀθωμανικὰ ἔγγραφα 1840-1912*, τόμοι Α'-Β', (Ἀρχεῖο Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου, V), Λευκωσία, 1999.

¹⁸ Βλ. *Ἱερὰ Μονὴ Κύκκου: Εἰκῶν ἀνεσπέρου φωτός*, Ἀθήνα, 2010, σσ. 188-189.